

Monumentenzorg: pleidooi voor een integratie van duurzaam bouwen

Matthias Van Wijnendaele

De vraag naar ecologische gebouwen en ecologische bouwtechnologie en gebouwen groeit snel. De opwarming van de aarde en andere milieuproblemen hebben immers concrete antwoorden nodig op het vlak van energie-efficiëntie en andere duurzaamheidsaspecten, zoals bijvoorbeeld de huidige Europese EPB-wetgeving een goed voorbeeld. Maar (beschermde) monumenten eisen hebben een bijzondere aanpak nodig. Niet alleen is de huidige technologie vaak ongeschikt, ook de functie en historische waarde van deze gebouwen vormen op het eerste gezicht een drempel voor een nodige ecologische transitie. Denk maar aan kerken. Niet enkel de isolatiedikte of het energieverbruik spelen een rol, ook de culturele waarde, de omgevingsfactoren en het materiaal- en grondstoffenverbruik. Op deze manier bekeken, scoren monumenten zeker niet slechter wat betreft duurzaamheid. Dit artikel zet kanttekeningen bij de huidige Europese benadering en voert een pleidooi voor het integreren van monumentenzorg en duurzaam bouwen.

De huidige ecologische risico's zijn enorm, want drie grote bedreigingen voor de wereld komen op ons af: vervuiling, uitputting van grondstoffen en de opwarming van de aarde. De ophoping van broeikasgassen veroorzaakt een globale klimaatwijziging, een stijging van het zeeniveau en de uitroeiing van uniek leven. Het meest recente IPCC-rapport erkent dat er bijzonder weinig twijfel is dat de menselijke CO₂-uitstoot hiervan de hoofdoorzaak is. De demografische expansie met een exponentiële stedelijke groei voert deze druk enkel op. Maar de mogelijkheden van de technologische innovatie zijn zeker zo groot: ze moet ons in staat stellen om 20 procent minder CO₂ uit te stoten tegen 2020. De bouwsector is trouwens voor meer dan een derde verantwoordelijk voor deze uitstoot.

Maar een antwoord op de ecologische risico's behelst meer dan technologie alleen. In het ontwerpen zoeken we ook nieuwe werkwijzen, zonder dat het gebouw compleet vervreemdt van de maatschappij. Een probleem hierbij is dat evaluatiemodellen die een multidisciplinaire beoordeling moeten geven voor grote beslissingen, vaak nog in hun kinderschoenen staan. Dit kan een dramatisch resultaat geven, met dramatische gevolgen zoals de Lange Wapper in Antwerpen: enkel een geforceerde correctie via een volksraadpleging zou de bouw ervan kunnen afwenden.

Historische en architecturaal waardevolle gebouwen behouden, is daarnaast een continue uitdaging in een zich snel ontwikkelende gebouwde omgeving. Na de Tweede Wereldoorlog bestond er nagenoeg geen draagvlak voor de bescherming ervan. Vandaag kunnen we rekenen op publieke belangstelling en een duidelijk kader. De overheid benadrukt bovendien niet enkel de materiële instandhouding van ons onroerend erfgoed, maar ook de maatschappelijke relevantie ervan, die gecreëerd wordt door een actuele beleving: 'Enkel door erfgoed op een gepaste manier actueel in te schakelen in de huidige maatschappij kan een draagvlak bestaan en kan de collectieve bewustwording van ons erfgoed worden aangewakkerd.'

In dit artikel zoeken we naar een synergie met monumentenzorg, enerzijds vanuit de geschiedenis van de bouwsector, anderzijds vanuit de toekomstperspectieven die de (noodzakelijke) duurzaamheidstransitie in deze sector geeft.

Duurzaam bouwen

Over duurzaamheid wordt vaak op een simplistische manier gesproken, hoewel het toch gaat om een evoluerende kijk op de wereld. Het begrip heeft dan ook al een hele geschiedenis achter zich. Het besef dat de Industriële Revolutie en het vooruitgangdenken niet enkel positieve gevolgen had, ontstond vrij plots in de jaren 1970 naar aanleiding van de energiecrisis. Het bewijs voor de onhoudbare druk van de bevolkingsexplosie en ons consumptiepatroon op het milieu werd versterkt door zowel lokale kwesties (zure regen, water- en luchtvervuiling) als globale problemen (aantasting ozonlaag). De Club van Rome en de commissie Brundtland, die respectievelijk *The Limits to Growth* en *Our Common Future* publiceerden, worden vaak - onterecht - beschouwd als de grondleggers van het duurzaamheidsdenken.

Hoewel Brundtland een nieuwe en bijzonder invloedrijke betekenis gaf aan het begrip duurzame ontwikkeling, is duurzaamheid een eeuwenoud begrip. Dit illustreren de talrijke creaties van de mens die vele generaties meegaan: monumenten of onroerend erfgoed. Maar ook het erfgoed kwam serieus onder druk te staan door het zogenaamd verlichte denken. Zo ontstond in de jaren 1960 en 1970 de term verbrusseling (of *brusselization*) door de respectloze stedelijke ontwikkeling van de oude en historische stad. De afbraak van het Volkshuis van Victor Horta voor de bouw van de Zaveltoeren (of Tour Blaton naar de bouwfirma) is een droevig dieptepunt uit deze periode.

In mei 1997 verscheen de Belgische interpretatie van de definitie van duurzame ontwikkeling in het Staatsblad als een 'ontwikkeling die gericht is op bevrediging van de noden van het heden zonder deze van de komende generaties in het gedrang te brengen, en waarvan de realisatie een veranderingsproces vergt waarin het gebruik van hulpbronnen, de bestemming van investeringen, de gerichtheid van technologische ontwikkeling en institutionele veranderingen worden afgestemd op zowel toekomstige als huidige behoeften¹. Ook de Vlaamse overheid wil tegelijkertijd economische groei, sociale vooruitgang en ecologisch evenwicht te nastreven. In 1999 verscheen dan *Agenda 21 on Sustainable Construction* met vijf onderwerpen: kwaliteit van het leven, efficiënt gebruik van energie en drinkbaar water, ecologische selectie van grondstoffen voor materialen, de ontwikkeling van duurzame stedelijke omgevingen en aandacht voor levensduur en aanpasbaarheid².

Vandaag besteedt de bouwsector bijna uitsluitend aandacht aan een snelle overgang naar een zuinige ecotechnologie: het implementeren van de best beschikbare technologieën om de milieu-impact zo sterk mogelijk te doen dalen (tot 75% voor een passiefhuis in vergelijking met een gemiddelde woning). De huidige (en toekomstige) technologie is in staat om het grootste deel van deze taak op zich te nemen als ze op voldoende wijze wordt ondersteund door subsidies en ook wordt afgedwongen door doeltreffende wetgeving. Maar de huidige evolutie toont in deze redenering een belangrijk mankement, beter gekend als het rebound-effect: als er meer auto's elk meer kilometers rijden of spaarlampen vaker aan blijven in vergelijking met gloeilampen, zal deze technologische milieuwinst (deels) worden opgegeten. Zo concludeert een recente thesis van de KULeuven dat het energiebesparingspotentieel in de residentiële sector overschat wordt³. Uiteraard kan het rebound-effect zelf ook aangepakt worden. Maar het bewijst in ieder geval dat de piste van de eco-efficiëntie niet voldoende is om de nodige duurzaamheidswinst te creëren.

Deze visie, onder andere in de artikelreeks van P.T. Jones in *Oikos* ontwikkeld, toont de dringende behoefte aan efficiëntie: de tweede piste om duurzaamheidsdoelstellingen te realiseren. Sufficiëntie impliceert anders, en op een aantal vlakken minder consumeren. Gedragwijzigingen in de consumptiesectoren, waaronder de bouwsector,

zijn absoluut noodzakelijk, zowel voor gebruikers als voor producenten. Maar in de praktijk stelt men vast dat er bijzonder weinig beweegt op dit vlak. Sufficiëntie ligt véél moeilijker dan eco-efficiëntie, aldus Jones⁴. Het beste model voor de overheid om in te spelen op deze problematiek, zou het model van de 4 E's zijn (*Enable, Engage, Encourage* en *Exemplify*). Het lijkt dan ook aangewezen om deze strategie toe te passen op de duurzaamheidstransitie van het Vlaamse patrimonium.

Ecologie in Monumentenzorg

Hoe kunnen we een uitdaging als duurzaam bouwen implementeren in de niche van het onroerend erfgoed? Vaak beperkt de discussie zich tot welke maatregelen haalbaar zijn en welke voor- en nadelen ze met zich meebrengen. Waarschijnlijk schieten we veel verder op als we de vraag omdraaien: hoe kunnen we de decennialange ervaring in erfgoedzorg benutten in het opstellen van een echt duurzaam beleid? Hiervoor verdiepen we ons even in de uitgangspunten bij huidige restauraties, herbestedingen en andere ingrepen.

Herbestedingen, aanpassingen en toevoegingen zijn, mits ze aan belangrijke voorwaarden voldoen, toegelaten. Hierdoor zijn bepaalde ecologische ingrepen in het patrimonium mogelijk. Het Charter van Venetië tot behoud en restauratie van monumenten en sites (1964) is een van de belangrijkste internationaal erkende documenten in de erfgoedsector⁵. Hierin staan herbestedingen, aanpassingen en toevoegingen expliciet vermeld (zie art. 5- de maatschappelijk nuttige bestemming, art. 6-de naaste omgevingart. 6], art. 9-het principe van restauratie als uitzondering [art. 9] en art.12&13-het aanvaardbaar vervangen [art. 12] resp. toevoegen).

Monumenten hebben vaak heel wat positieve inherente eigenschappen, zoals bijvoorbeeld een thermische capaciteit die oververhitting in de zomer voorkomt. Daartegenover staan ook negatieve kenmerken eigen aan het gebouw, zoals de ruimtelijke indeling en de vaak grote plafondhoogtes. In een restauratie- of herbestedingsproject komt het er dan op aan om deze randvoorwaarden om te buigen in voordelen.

Maar veel belangrijker is de culturele en architecturale meerwaarde. Hoewel net na de Tweede Wereldoorlog oude en waardevolle panden om verschillende redenen verloederden, kennen we nu een belangrijke herwaardering van de geschiedenis en de esthetica van historisch erfgoed, met excessen in vastgoedprijzen tot gevolg. Bovendien zien overheden van steden en regio's nu het belang in van de meerwaarde van ons onroerend erfgoed voor de (stads)omgeving.

Daarnaast zijn er de bouwmaterialen, een hoeksteen bij de evaluatie van de duurzaamheid van een monument. Een van de pijlers van duurzame ontwikkeling is het spaarzaam omspringen met beperkt voorradige grondstoffen. De bouwmaterialen hebben niet alleen hun degelijkheid (en duurzaamheid) bewezen in de tijd, ze zijn vaak ook afkomstig uit de regio en gedolven, eerder dan een resultaat van energieverslindende productieprocessen. Historische materialen behouden voorkomt aldus dat de levenscyclus van een materiaal abrupt wordt afgebroken. Bij het evalueren van duurzaam bouwen moet trouwens via een *Life Cycle Analysis* (LCA) de gesloopte ingebouwde energie standaard worden opgenomen. Doordat erfgoedzorg zich richt op het doorgeven van waardevolle gebouwen aan de komende generaties, is het een natuurlijke bondgenoot van duurzame ontwikkeling.

Dan komt de vraag naar de aanvaardbaarheid van ingrepen. Een hiërarchie van maatregelen wijst hiervoor de weg: zo is de verwarmingsinstallatie prioritair aan

dakisolatie - een principe dat nooit geweigerd wordt door monumentenzorg⁶. Hierna komt de verbetering van de luchtdichtheid, waarvan de efficiëntie zeer moeilijk op voorhand kan ingeschat worden⁷.

Moeilijker aanvaardbaar is het plaatsen van dubbele beglazing: dit brengt een verlies aan zowel authenticiteit van het schrijnwerk als aan ingebouwde energie met zich mee, en er spelen technische beperkingen. Muurisolatie is evenmin aanvaardbaar, omwille van de (zeer) hoge installatiekosten. En airconditioning is een maatregel die nooit energie kan besparen; enkel wanneer de functie zeer hoge comforteisen vraagt, zoals in musea, kan een aangepaste luchtbehandeling aangewezen zijn. Zonnepanelen ten slotte zijn een zeer zichtbare en ongewenste zaak en dus te weren uit de nichemarkt van het erfgoed.

Technisch gezien bestaat er dus een hiërarchie aan ingrepen die op een rationele manier tot stand is gekomen. Waarom zouden we een dergelijke methode dan niet toepassen in het beleid van duurzaam bouwen? Voor zonnepanelen bijvoorbeeld betekent dit dat ze niet in alle gevallen en niet zonder voorafgaande ingrepen aangemoedigd worden.

Monumenten en duurzaam bouwen vertonen ten slotte een verregaande synergie. Niet voor niets stonden het behoud van historisch waardevolle gebouwen enerzijds en het duurzaam en energie-efficiënt bouwen anderzijds, tegelijkertijd zwaar onder druk. De directe aanslag op het onroerend erfgoed die na WO II plaatsvond, is in niets vergelijkbaar met de huidige ecologische transitie, want ze kenmerkte zich als een nieuwe trend onder impuls van een snelle economische vooruitgang. Duurzaam bouwen is dat niet. De directe aanslag op het onroerend erfgoed die toen plaatsvond, is in niets vergelijkbaar met de huidige ecologische transitie. Uit de manier van werken en de kennis die de erfgoedzorg decennialang opbouwde, kan het prille beleid van duurzaam bouwen waarschijnlijk heel wat leren. Een integratie van nieuwe technologieën moet onderzocht worden, terwijl de discipline van duurzaam bouwen dient uitgebreid te worden met de expertise van erfgoed specialisten.

Holistische aanpak

Erfgoedzorg heeft geen boodschap aan de eenzijdige aanpak bij duurzaam bouwen zoals we die tot nu kennen. Om de hierboven besproken synergie te valoriseren, is er een brede kijk op duurzame ontwikkeling nodig. Een eerste aspect van deze holistische werkwijze is de omgeving. Beschermd erfgoed is immers een component van het stedelijke weefsel, of een materiële drager die de huidige samenleving maar ook haar geschiedenis afspiegelt. Met andere woorden, de gebouwen kunnen niet als op zichzelf staande activiteiten beschouwd worden, maar zijn wezenlijke onderdelen van een groter geheel: het (stedelijke) landschap⁸. De structuur en interactie tussen de diverse componenten kunnen dus in hun totaliteit als erfgoed worden benaderd. Zo leveren technieken, vorm en organisatie nuttige informatie op over de wijze waarop wijken en sites goed kunnen functioneren. De structuur en interactie tussen haar diverse componenten kunnen dus in hun totaliteit als erfgoed worden benaderd. De gebouwen kunnen niet als op zichzelf staande activiteiten beschouwd worden, maar zijn wezenlijke onderdelen van een groter geheel, het (stedelijke) landschap⁹.

Een tweede aspect is het ver in gebreke blijven van de huidige maatstaven voor duurzaam bouwen. Nieuwe en uitgebreide evaluatiesystemen dringen zich op, want het is belangrijk dat we alle factoren in rekening brengen om tot duurzame ingrepen te komen in het beschermde erfgoed. De taak van de overheid gaat dus veel verder dan

het behoud van onroerend erfgoed en het opleggen van eisen rond de isolatiegraad (K-peil) en het energieverbruik (E-peil). Vandaar dat we één beoordelingsmodel zullen bespreken, namelijk het Amerikaanse *Leadership in Energy and Environmental Design for New Construction and Major Renovations*, gelukkig afgekort tot LEED-NC. Dit is het beste evaluatieve model - in de hier besproken context - naast andere beoordelingssystemen zoals SimaPro, BEES, HQE, BREEAM, GreenCalc...¹⁰: het geeft punten tijdens het ontwerp, de bouw en de controle van een gebouw, voor ecologische keuzes in verschillende categorieën. Dit staat in schril contrast met de eenzijdige Europese benadering. Toch moet LEED-NC kritisch bekeken worden, want de toegekende punten zijn namelijk niet gekalibreerd. Om een voorbeeld te geven, weliswaar kort door de bocht: een relevante energiebesparing kan even zwaar doorwegen als een inspanning tegen lichtpollutie. Daarnaast zijn er, op het gebied van erfgoedzorg, kanttekeningen bij dit model.

We toetsen het LEED-NC-model even aan een concreet geval. De Molens van Orshoven, brouwerij De Hoorn, het Openbaar Entrepot en de silo's maken deel uit van de vaartkom in Leuven, een stadswijk die door projectontwikkelaar Ertzberg snel zal heropleven. Deze wijk zou tot 82 procent minder energie gaan verbruiken, gebruik makend van hernieuwbare energie, en zou ook autovrij en afval- en waterbesparend zijn. Zullen deze ambitieuze doelstellingen ook werkelijk bereikt worden? Van een sociale en culturele functie kan moeilijk gesproken worden, merken we in de beschrijving van 'een vijfsterrenhotel met 120 silokamers, het lounge-restaurant, de skybar, de silolofts, een wijnatelier en commerciële ruimtes in een sfeer van goed gevoel zoals persoonlijke verzorging'. Het ontwerp is een goed voorbeeld van het eerder genoemde gebrek aan efficiëntie. Toch kan het ontwerp veel punten verdienen: enerzijds door het innovatieve en doorgedreven energie- en comfortbeleid, anderzijds door de toplocatie; bovendien blijven de materialen en grondstoffen behoorlijk scoren. We concluderen hieruit dat parameters die de maatschappelijke aantrekkelijkheid beïnvloeden, kortweg efficiëntie, niet worden opgenomen in het huidige LEED-kwalificatiesysteem.

Draagvlak

Een ruwe schatting leert dat wanneer alle monumenten optimaal energetisch worden aangepakt, door maximale isolatie en slimme installatietechnieken, er een landelijke energiebesparing van hooguit 1 procent wordt geboekt. Als er al een draagvlak bestaat, dan zal het nagenoeg niet globaal bijdragen tot doelstellingen van CO₂-vermindering. Welke monumenten komen in aanmerking en welke maatregelen zijn haalbaar? En welke factoren beïnvloeden de haalbaarheid van, onder andere, energie-efficiënte maatregelen?

Drie factoren bepalen de haalbaarheid en wenselijkheid van ecologische maatregelen in monumenten. In bezetting en comforteisen zijn religieus bestemde gebouwen natuurlijk niet te vergelijken met woongebouwen. De mogelijkheid en wenselijkheid van energie-efficiënte maatregelen zijn er laag, zodat de toekomstige milieu-impact nagenoeg constant kan worden geacht. De functie is dus een belangrijke invloedfactor, waarin ook de herbestemmingspolitiek cruciaal is. De benadering die stoelt op een voorzichtig en spaarzaam omspringen met erfgoed sluit immers een eenzijdig museaal behoud uit.

Daarenboven is het vaak ook technisch moeilijk haalbaar om bepaalde monumenten van isolatie te voorzien. Meer toegepast onderzoek en ontwikkeling is nodig om

innovatieve technologie te kunnen implementeren in een speciale omgeving zoals die van het onroerend erfgoed. Dergelijke maatregelen lijken eenvoudiger toepasbaar in modernistische en industriële gebouwen in vergelijking met vroegere architecturale periodes, maar dit kan een nieuwe bedreiging voor de authenticiteit met zich meebrengen.

Ten slotte zijn zonnepanelen en nieuwe beglazing vaak ondenkbaar omwille van de belangrijke historische en culturele waarde, ook al herbergen ze administratieve diensten. Dit alles leert ons dat het draagvlak van bepaalde maatregelen onlosmakelijk verbonden is met de functie, de geometrie en de waarde van elk gebouw in haar omgeving (zie figuur 1). Bovendien telt niet alleen de historische functie van een monument, maar ook het herbestemde of toekomstige gebruik.

Europese wetgeving en beleidsinstrumenten

De verschillende wetten omtrent monumentenzorg enerzijds en duurzaamheid anderzijds vinden tegenwoordig hun oorsprong op Europees niveau. De bescherming van het culturele erfgoed is een belangrijke taak van de Europese Unie: het culturele erfgoed is een weerspiegeling van de identiteit van de Europese volkeren en speelt ook toeristisch en economisch een grote rol. Maar bepaalde wetgeving ter bescherming van het milieu en de volksgezondheid is – onbedoeld – schadelijk voor het behoud van dit culturele erfgoed. Daarom werd in 2003, op een bijeenkomst in Praag, besloten om een permanente werkgroep op te richten (*Working Group on EU Directives and Cultural Heritage*, o.l.v. dr. Nypan) met later ook het Europese Erfgoed Wetgeving Forum (EHLF of *European Heritage Legal Forum*).

Verschillende Europese richtlijnen worden er tegen het licht gehouden van het behoud van ons cultureel erfgoed. Zo kunnen er nadelige effecten worden verwacht van het verbod op producten zoals houtteer, toxische en andere schadelijke stoffen. Ook richtlijnen voor overstromings- en waterbeheer, de omgang met vroegere ontginningsdomeinen en afvalverwerking worden bekeken. Verder is er kritiek op veiligheidseisen, bijvoorbeeld voor brand. Ten slotte ziet men de normering van bouwmaterialen en het invoeren van energie- en comforteisen als een directe bedreiging¹².

Deze lobby bereikte wel een succesvol resultaat in de *Energy Performance Directive*.

Zo kunnen lidstaten, op basis van artikel 4, zelf beslissen om de eisen uit artikel 1 niet toe te passen in het geval van twee types gebouwen. Dit heet uitsluitingspolitiek, voor 1) officieel beschermde monumenten waar een tegemoetkoming aan de eisen onaanvaardbare karakterveranderingen zou inhouden en 2) gebouwen, gebruikt voor religieuze gelegenheden.

Hoewel de interpretatie dus nog steeds in de handen van de lidstaten ligt, bestaan er ook Europese structurele fondsen; bijvoorbeeld voor het vervangen van oude Victoriaanse ramen van historische gebouwen in dubbel glas met energiewinst als doel. Het lijkt erop dat er geen structurele middelen bestaan om zo'n fondsen tegen te houden¹³.

Wetgeving en beleidsinstrumenten in Vlaanderen

Door de vele verhuizingen ligt een continu beleid voor onroerend erfgoed in Vlaanderen niet voor de hand: erfgoed ging van Cultuur via Ruimtelijke Ordening naar Toerisme. Vaak lijkt het of monumentenzorg niet serieus wordt genomen. Toch is de hier behandelde problematiek actueel. Dat bewijst de beleidsverklaring voor de nieuwe legislatuur (2009-2014), ingediend op 23 oktober 2009. Voor de eerste keer verschijnen onderwerpen als duurzaamheid en energiebesparing expliciet, hoewel eerder fragmentarisch en met sterke aandacht voor de gevaren. Maar bijzonder is de erkenning van de meerwaarde voor duurzaam materiaalgebruik en de nadruk op goed beheer en technologische innovatie. Terwijl het vorige beleid haar visie samenvatte als het 'behouden om te inspireren en te ontwikkelen', wordt er nu stilaan aandacht geschonken aan maatschappelijke vraagstukken als duurzaamheid¹⁴.

Als we deze beleidsverklaring toetsen aan het eerder aangehaalde strategische model van de 4 E's, zijn er echter nog veel meer en ambitieuzere mogelijkheden. Zo kan de overheid initiatieven nemen om enkel het gebruik van de best beschikbare technologie mogelijk te maken bij het hergebruik van monumenten (*Enable*). Door monumenten en de herbestemming toegankelijk te maken voor iedereen, worden mensen betrokken bij het steeds evoluerende begrip duurzaamheid (*Engage*). In het verleden werden al te vaak push-factoren gebruikt in de ecologische problematiek. Denk aan eisen opgelegd door het Kyoto-protocol, of Vlaamse boetes bij onvoldoende isolatie in nieuwbouw. Maar aanmoedigende pull-factoren hebben vaak meer effect. De herbestemming van monumenten met een breed draagvlak, op een ecologische manier, werkt ongetwijfeld meer enthousiasmerend dan de bouw van een geïsoleerde bunker (*Encourage*). Het laatste aspect (*Exemplify*) is waarschijnlijk het meest doorslaggevend, omdat veel historische panden op een of andere manier eigendom zijn van de overheid, die op deze manier zelf het goede voorbeeld kan geven. (*Exemplify*).

In België zijn de gewesten bevoegd voor leefmilieu, natuur en energie. In 2004 werd de wetgeving rond het Energieprestatiebesluit (EPB) in het kader van het REG-decreet¹⁵ goedgekeurd, met strikte eisen omtrent energieprestaties en het binnenklimaat van gebouwen (een maximaal K- en E-peil). De Vlaamse Regering krijgt expliciet de mogelijkheid om vrijstellingen en afwijkingen op deze eisen toe te staan: bij beschermde monumenten of gebouwen die deel uitmaken van een beschermd landschap, stads- of dorpsgezicht, bij gebouwen opgenomen in de inventaris van het bouwkundige erfgoed, en voor gebouwen voor erediensten en religieuze activiteiten. Deze vrijstellingen zijn dus niet geldig van rechtswege, maar zijn afhankelijk van de beslissingen van de Vlaamse Regering.

Dit decreet scheidt enkel een bepaald (en noodzakelijk) kader, het neemt niet elke bedreiging waaraan monumenten zijn blootgesteld, weg. We onderscheiden drie

risico's. Ten eerste participeert Vlaanderen niet in de werkgroep voor EU-richtlijnen en cultureel erfgoed, zodat er via dit kanaal geen druk uitgeoefend wordt op de Europese beleidsinstanties. Een tweede risico heeft betrekking op renovatiesubsidies. In Finland wordt jaarlijks 75 miljoen euro geïnvesteerd in projecten die onder toezicht staan van gekwalificeerde ingenieurs zonder enige ervaring met monumentzorg. Het duidelijk en streng beleid tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten¹⁶ kan dit deels voorkomen.

Een derde risico vinden we terug in de uitsluitingspolitiek zoals deze vandaag wordt toegepast. Deze leidt niet alleen tot praktische problemen bij de restauratie van monumenten, maar staat ook de mogelijke kruisbestuiving volledig in de weg. Voor een holistische aanpak dient er zich nochtans een mooie kans aan: het wegingsinstrument dat zal ontwikkeld worden door het *Local Green Building Council Flanders* (LGBC) in opdracht van het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie. De aangestelde onderzoeksgroep zal een instrument ontwikkelen voor duurzaam wonen en bouwen in Vlaanderen en schakelt zich daarmee in het internationaal netwerk *World Green Building Council*. De verdediging van al dan niet beschermde monumenten en gebouwen wordt door niemand van de 88 vertegenwoordigers expliciet opgenomen. De toekomst zal uitwijzen welke keuzes er gemaakt worden en of ons onroerend erfgoed een plaats krijgt in dit certificatiesysteem.

Conclusie

Duurzaam bouwen is een containerbegrip en wordt soms onterecht gebruikt. Maar een te enge benadering van het begrip, zoals we die tegenkomen bij de huidige eisen voor energie-efficiëntie en comfort (EPB), is evenmin aangewezen. Een uitbreiding van de duurzaamheidscriteria dringt zich dus op met als prioriteit de integratie van ingebouwde energie en de levenscyclus van gebruikte grondstoffen voor bouwmaterialen.

In deze sfeer bestaat er een opening om ook erfgoedzorg, dat in het verleden systematisch werd uitgesloten, te betrekken. Er worden dan wel bijkomende criteria gevraagd voor de ontwikkeling van de (stedelijke) omgeving rond een monument én voor de erkenning van cultureelhistorische waarden. Verder moet ook de technologische haalbaarheid en de (herbestemde) functie van het gebouw in rekening worden gebracht. Het Charter van Venetië maakt ingrijpen namelijk niet bij voorbaat onmogelijk.

Een holistische aanpak is dus nodig, waarbij men uitgaat van de onderlinge samenhang van alle betrokken aspecten. Met de traditionele sectoriële aanpak, gebaseerd op de korte termijn, komen we nergens. Duurzame ontwikkeling richt zich per definitie op de lange termijn in haar streven naar harmonie tussen de menselijke activiteit en het behoud van de omgeving. Als evaluatiemodel stellen we het LEED-model met aanpassingen voor, waaruit blijkt dat herbestemmingen en restauraties van beschermde monumenten niet slechter scoren in vergelijking met andere projecten.

Daarnaast dringt participatie zich op verschillende beleidsniveaus op om de belangen te blijven verdedigen. Hierbij is het belangrijk dat zowel erfgoedambtenaren als energiedeskundigen zich niet opsluiten. Zo is er (nog) geen vertegenwoordiger van Monumentenzorg in de startende werkgroep LGBC Flanders en is Vlaanderen niet aanwezig in de discussie over mogelijke bedreigingen van Europese richtlijnen voor het onroerend erfgoed (EHLF).

Al deze bedenkingen hebben dit gemeen: ecologische beslissingen in de erfgoedsector kunnen niet zomaar genomen worden. Rome is niet in een dag gebouwd, het ecologisch herbestemmen van haar monumenten zal dat ook niet lukken.

Bio

Matthias Van Wijnendaele (ir. Bouwkunde, KULeuven) is projectingenieur bij Beliris, de overheid die oa. via gebouweninfrastructuur de (inter)nationale rol van Brussel wil bevorderen. Hij richtte de blog groenbouwen.wordpress.com op, deed onderzoek bij het Passiefhuisplatform, is lid van het transitienetwerk Brussel en ontwikkelt nu een beoordelingssysteem voor duurzaam bouwen.

Noten

1. art. 2, 1° van de wet betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (5 mei 1997)
2. CIB (1999). Agenda 21 on sustainable construction (Report Publication 237) [online] <http://cic.vtt.fi/eco/cibw82/A21text.pdf>
3. Deurinck, M., Parys, W. (2007). Het rebound effect. Katholieke Universiteit Leuven. 117 p.
4. Jones, P.T. (2008). Bouwstenen voor een duurzaamheidstransitie naar een ecologische economie: het referentiekader. *Oikos*, 44: 12-29
5. beschikbaar op <http://www.international.icomos.org/charters/charters.pdf>
6. Goossens, M. (2008). Energiebesparingen en Erfgoedzorg. *Energieprestaties en Monumentale Constructies* (28/11/2008): p23-28.
7. Cavallo, J. (2005). Capturing Energy-Efficiency Opportunities in Historic Houses. *APT Bulletin*, 36: p. 19-23
8. Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (2005). Het erfgoed behouden om er de toekomst op verder te bouwen. Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
9. Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (2005). Het erfgoed behouden om er de toekomst op verder te bouwen. Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
10. Balduck, E. (2008). Conservation and Sustainability. Development of an Evaluative Model for Historic Buildings. Katholieke Universiteit Leuven
11. Balduck, E. (2008). Conservation and Sustainability. Development of an Evaluative Model for Historic Buildings. Katholieke Universiteit Leuven
12. Akerboom J. (2006). EU legislation and adverse implications for the conservation of historic buildings. In: *European Legislation and Cultural Heritage - a growing challenge for sustainable Cultural Heritage management and use*. p102-105
13. Pollack, A. (2006). English Heritage and the Directives Workshops on EU Directives and the Protected European Cultural Heritage. In: *European Legislation and Cultural Heritage - a growing challenge for sustainable Cultural Heritage management and use*. p87-91
14. Vlaams minister Bourgeois (2009-2014). Beleidsnota Ruimtelijke Ordening en Monumenten & Landschappen
15. Decreet met de bedoeling de uitstoot van broeikasgassen in het Vlaamse gewest te verminderen door het bevorderen van het rationeel energiegebruik, het gebruik van hernieuwbare energiebronnen en de toepassing van bepaalde flexibiliteitsmechanismen (2/4/2004)
16. Gelijknamig Decreet van 3/3/1976